

Ковбас І. В.,*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного права**Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича***НАГОРОДА ЯК «БАЗОВИЙ» ЕЛЕМЕНТ НАГОРОДНОГО ПРАВА:
ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ****AWARD AS A “BASIC” ELEMENT OF AWARD LAW: FUNCTIONAL ASPECT**

В умовах формування наукового базису для нормотворчої діяльності, спрямованої на удосконалення засад регулювання у нагородній справі, в тому числі з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду нагородного нормотворення (нагородотворення) та формування нагородної практики важливо детально проаналізувати ресурс «базового» елементу нагородного права, яким є нагорода.

Для досягнення ефективного використання її саме як унікального виду заохочення, стимулу, переконання, реакції держави на заслуги особи перед державою, українським народом важливо усвідомлювати функціональне призначення нагороди. На жаль, навіть незважаючи на наявність теоретичних наукових джерел (роботи Д. Коритько, В. Заїки, В. Бігуна, А. Майдебури, Є. Трофімова), проблематика саме функцій нагород досліджена фрагментарно, що й зумовлює дещо «поверхове» унормування її ресурсу, її помилкове ототожнення з іншими правовими явищами, що істотно знижує соціальну значимість, престиж нагороди.

Мета роботи – на основі аналізу різних тематичних джерел з’ясувати функціональне призначення нагороди для максимального використання її ресурсу у процесі формування оновлених засад регулювання відносин нагородної справи в Україні.

Об’єкт дослідження – суспільні відносини, пов’язані з використанням ресурсу нагороди як реакції держави на заслуги особи (колективу осіб).

Предмет дослідження – теоретико-методологічні засади визначення функціонального призначення нагороди.

Методи дослідження, які використовувалися, представляють сукупність загальнонаукових і спеціальних методів науково-го пізнання, серед яких діалектичний, логіко-юридичний, семантичний, порівняльно-правовий, системно-структурний, прогнозування, моделювання. Це дозволило проаналізувати галузеві правові джерела, юридичну публіцистику.

Результати. Узагальнюючи все зазначене, слід чітко усвідомлювати, що нагорода посідає своє місце у понятійному ряду, перебуваючи в різному варіанті співвідношення з елементами цього ряду. Нагороду як «базовий» елемент нагородної справи слід розглядати в якості законодавчо визначеної особливої вищої форми заохочення з боку держави (в особі голови держави) на заслуги перед державою, суспільством, що застосовується до особи (колективу осіб) в порядку особливої деталізованої процедури, за відсутності трудових (службових) відносин із суб’єктом нагородження, й передбачає гарантовану державою багаторівневу соціальну престижність, моральне, матеріальне або ж змішане забезпечення.

Враховуючи сукупність її особливих ознак, варто зосереджувати увагу і на її функціях, які доцільно розглядати як основні напрями, вектори реалізації її призначення. Саме із акцентом на специфіку комплексного ресурсу нагороди серед її функцій можна виокремити соціальну, ідеологічну, політичну, стимулюючу, атрибутивну, дипломатичну, які умовно можна поділити на основні та додаткові і які, взаємодоповнюючи одна одну, формують функціональне призначення нагороди.

Ключові слова: *нагорода, нагородне право, нагородна справа, функція, законодавство, основна функція, додаткова функція, нагородна практика.*

In the context of the formation of the scientific basis for policy-making aimed at improving the fundamentals of regulation of the award practice, including taking into account best foreign practices of award rulemaking and development of award affairs, it is important to thoroughly analyse the resource of “basic” element of award law that is the award.

For the achievement of its effective use as the unique kind of encouragement, incentive, persuasion, the state’s response to merits of a person to the county, the Ukrainians, it is essential to realize the functional role of the award. Unfortunately, despite the available theoretical scientific sources (for example, manuscripts of D. Korytko, V. Zaika, V. Bihun, A. Maidebura, Ye. Trofimov and others), the problems of awards’ functions are studied fragmentary that causes a somewhat “trivial” regulation of its resource, erroneous identification with other legal phenomena that significantly reduces social value and prestige of the award.

The purpose of the article is to clarify the functional role of the award for maximum use of its resource in the process of forming refined fundamentals of regulation of the relations of award practice in Ukraine relying on the analysis of different issue-related sources.

The research object is social relations associated with the use of award resource as the state’s response to the merits of a person (a group of people).

The research subject is theoretical and methodological fundamentals for determination of the functional role of the award.

Used research methods are a complex of the following general scientific and special methods of scholarly cognition: dialectical, logical-legal, semantic, comparative-legal, system-structural, forecasting, modeling. This permits the author to analyze branch legal sources, legal manuscripts.

Results. Summing up the abovementioned, it should be appreciated that award takes a proper place in the allied concept list being in different degree of correlation with the elements of this list. Award as a “basic” element of award practice should be considered as a legally defined special supreme form of encouragement on the part of the state (represented by the President) for merits to the country, society that is applied to a person (a group of people) in the order of special detailed procedure in the absence of employment (service) relations with an awardee. It provides for government-guaranteed multilevel social credibility, moral, financial or mixed support.

In this regard, taking into account a complex of its special features, one should focus on its functions, which should be considered as basic areas, vectors for the implementation of its mission. With an emphasis on the specifics of a complex resource of the award, its functions are as follows: social, ideological, political, stimulatory, attributive, diplomatic. Conditionally, they can be divided into basic, additional and ones which form the functional purpose of the award by complementing each other.

Key words: *award, award law, award affairs, function, legislation, basic function, additional function, award practice.*

Вступ. В умовах формування наукового базису для нормотворчої діяльності, спрямованої на удосконалення засад регулювання у нагородній справі, в тому числі з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду нагородного нормотворення (нагородотворення) та формування нагородної практики важливо детально проаналізувати ресурс «базового» елементу нагородного права, яким є нагорода.

Для досягнення ефективного використання її саме як унікального виду заохочення, стимулу, переконання, реакції держави на заслуги особи перед державою, українським народом важливо усвідомлювати функціональне призначення нагороди. На жаль, навіть незважаючи на наявність теоретичних наукових джерел (роботи Д. Коритько, В. Заїки, В. Бігуна, А. Майдебури, Є. Трофимова), проблематика саме функцій нагород досліджена фрагментарно, що й зумовлює дещо «поверхове» унормування її ресурсу, її помилкове ототожнення з іншими правовими явищами, що істотно знижує соціальну значимість, престиж нагороди.

Мета роботи – на основі аналізу різних тематичних джерел з'ясувати функціональне призначення нагороди для максимального використання її ресурсу у процесі формування оновлених засад регулювання відносин нагородної справи в Україні.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, пов'язані з використанням ресурсу нагороди як реакції держави на заслуги особи (колективу осіб).

Предмет дослідження – теоретико-методологічні засади визначення функціонального призначення нагороди.

Методи дослідження, які використовувалися, представляють сукупність загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, серед яких діалектичний, логіко-юридичний, семантичний, порівняльно-правовий, системно-структурний, прогнозування, моделювання. Цедозволило проаналізувати галузеві правові джерела, юридичну публіцистику.

Основний зміст. 1. Основні доктринальні правові підходи щодо розуміння функцій нагород. Нагорода виконує низку функцій, які дозволяють реалізувати її специфічний ресурс. Слід зазначити, що проблематика функцій все частіше привертає увагу вчених-юристів при дослідженні феномену правових інститутів. Так, проблематика функцій нагород привернула увагу в аспекті дослідження стимулів (робота М. Титаренко), примусу (роботи Д. Припутня).

Щодо безпосередньо нагород слід зазначити, що проблематика функцій нагород не викликає підвищеної зацікавленості у науковій фаховій спільноті, однак цій темі присвячені кілька робіт. Певні авторські напрацювання щодо функцій нагород пропонує Д. Коритько, базуючись на положеннях правової доктрини щодо функцій заохочувальних норм, сформульованих Н. Гущиною, а саме «мотиваційну, інформаційно-правову, гарантуючу, оцінюючу, ідеологічну, ціннісно-орієнтаційну, соціального контролю» [1, с. 43, 60–67].

Д. Коритько пропонує: «а) мотиваційно-стимулюючу функцію нагороди як переконання особи

(соціальних груп) до планування та здійснення соціально значимих вчинків; б) інформаційно-правову, яка полягає у всебічному інформуванні суспільства про діяльність держави в політиці відзначення заслуженої поведінки; в) гарантуючу стосовно певних благ, привілеїв, матеріальної підтримки; г) державної оцінки з виокремленням кращих із кращих; ґ) ідеологічну (політико-правову) – «ідеологізацію» нагород залежно від влади, створення позитивного психологічного настрою і відчуття задоволення за заслужену правомірну поведінку; д) виховну – символізацію нагород як взірця мужності, честі, доблесті, героїзму; е) ціннісно-орієнтаційну, що полягає у виокремленні найбільш значимих цінностей для держави та суспільства й демонстрації їх як бажаних; є) соціального контролю (соціально-регулятивну) – спонукання до заслуженої загальнокорисної праці (поведінки) всіма існуючими засобами; ж) історизму – збереження пам'яті про важливі історичні події та історичні постаті; з) знаково-символічну – символізування соціально-значимих заслуг» [2, с. 97–99].

Із посиланням на праці Є. Трофимова пропонується й варіант виокремлення функцій нагороди «як політичного символу», а саме інформаційної, комунікативної та номінативної [2, с. 99]. Так, А. Майдебура зазначає, що «у політичній площині нагороди, зокрема державні нагороди, виконують низку функцій, серед яких політична, стимулююча, ідеологічна, соціальна, символічна, дипломатична [3, с. 9]. Цілком логічний перелік, хоча і неповний. Так, почати слід з того, що ж взагалі представляють собою функції, а потім «звучити» аналіз до функцій нагород.

Можна погодитися із Ю. Пирожковою у тому, що функції – це категорія міждисциплінарна, комплексна, її витoki варто шукати в наукових роботах представників різних наукових напрямів і розглядати як «категорію, взаємозалежну від певної динамічної структури, її природи, призначення, при цьому внаслідок такого взаємозв'язку будь-яка зміна одного з елементів визначеного співвідношення обов'язково викликає переформатування іншого, що цілком є придатним і для будь-якого правового явища» [4, с. 9], в тому числі й нагород. Можна запропонувати визначення функцій нагород як об'єктивно-орієнтований, ретро-перспективний вплив як на особу, щодо якої таке застосування здійснюється, так і на інших осіб для мети, вирішення завдань, реалізації соціального призначення нагороди на певному етапі розвитку суспільства.

2. Види та характеристика функцій державних нагород. Саме з акцентом на основні ознаки нагороди цілком логічно виокремити і її функції як основні напрями її впливу. Серед таких функцій можна виділити: а) соціальну, сутність якої полягає у тому, що вона є виявом позитивної оцінки державою заслуг певної особи, «певним зворотним зв'язком» позитивного змісту держави і особи, яка вже досягла певних результатів «понаднормованої» діяльності, максимальної концентрації своїх зусиль. Саме офіційний вияв шани до цієї особи (колективу) й зумовлює соціальну функціональну спрямованість нагороди.

«Факт нагородження підтверджує значимість, необхідність і важливість діяльності (її заслуг) певної особи» [5, с. 68]. Фактично йдеться про спрямованість нагороди на орієнтацію осіб щодо концентрації власних зусиль для зміцнення держави, її авторитету, престижу, виконання її функцій. Підтвердженням цього слід вбачати і елемент гарантування пільг, привілеїв особам, відзначеним державними нагородами. Безперечно, йдеться про пріоритетність уваги з боку держави до цих осіб у реалізації їх прав, свобод, законних інтересів, захисті цих складників їх правового статусу.

Передбачаються й певні матеріальні вияви. Так, особам, удостоєним почесного звання, передбачається щомісячна доплата до посадового окладу, а особам, удостоєним звання Герой України за вчинення визначного геройського вчинку, – одноразова грошова виплата у розмірі 50-ти прожиткових мінімумів для працездатних осіб, встановлених на 01 січня календарного року.

Нагорода виконує й певну ідеологічну функцію, що є цілком логічним з огляду на її ознаки. Ця функція передбачає формування системи цінностей, які б сприяли розвитку суспільства, пріоритетним його напрямом із відповідною реакцією з боку соціальних груп, індивідів. Таким чином «формування громадської думки про доречність, важливість і корисність певних дій осіб» [5, с. 66] і зумовлює сутність цієї функції нагороди.

Важливо зазначити, що саме ця функція пов'язана із впливом на суспільство у напрямі формування цінностей, безпосередньо пов'язаних із реакцією держави у вигляді нагороди, престижність, винятковість, унікальність заслуг і аналогічна реакція з боку держави у вигляді нагороди. Досягти цього можна в тому числі й за рахунок використання ресурсу як самої нагороди, так і нагородження як процесу.

В цьому аспекті варто згадати про урочисте вручення нагород. Так, Положення про почесні звання України, затверджене Указом Президента України від 29.06.2001 року № 476/2001, передбачає, що «особі, удостоєній почесного звання, вручаються нагрудний знак і посвідчення до почесного звання встановленого зразка. Вручення нагрудного знака та посвідчення до почесного звання проводиться в обстановці урочистості і широкої гласності. Перед врученням оголошується Указ Президента України про присвоєння відповідного почесного звання» (п.п. 18, 19) [6]. У Концепції вдосконалення нагородної справи в Україні, схваленій Указом Президента України від 18.08.2005 № 1177/2005, зазначено про доцільність «широкого висвітлення у засобах масової інформації досягнення осіб, відзначених державними нагородами України» [7].

Цілком логічно вести мову про виховну функцію нагороди, сутність якої полягає у впливі на суспільство через використання всього переліку її ознак як для орієнтації на виняткове суспільно-корисне «понаднормоване» діяння. При цьому наявний вплив через виховання «на прикладі нагородження осіб», «поваги до них» як щодо сучасного періоду,

так і орієнтації на майбутнє. Виховний вплив відбувається і через ресурс нагороди як атрибут держави, і її морально-матеріальний ресурс, і престиж нагороди, і відповідальність за неповагу до нагороди, нагороджених осіб.

Доцільно вести мову і про стимулюючу функцію нагород як «спонукання до продуктивної, суспільно-корисної праці, до бажаного результату оцінки державою творчої та трудової активності осіб» [5, с. 64]. Прагнення отримати «найвищу оцінку заохочення, відзначення» з боку держави – спонукальний мотив, який формує факт наявності нагороди. Особі важливо пам'ятати, що її «наднормовані зусилля» отримують публічну похвалу. Важливо, щоб у державі існувала система нагород, яка могла б охороняти все розмаїття вияву заслуг осіб, бути дієвим стимулом для формування підстав для нагородження. Нагорода – реальний стимул для прагнення особи зробити «винятковою» свою діяльність, її результати й отримати державне визнання. При цьому таке спонукання не є разовим (для разової дії або ж певного окремого результату), що й підтверджується наявністю ознаки нагороди, якою є її ступеневість, ранжування.

Можна погодитися із А. Майдебурою, що реалізації цієї функції нагороди сприяє те, що «спочатку відзначаються заслуги особи нагородами нижчого ступеня, а потім за наявності нових заслуг, які є не меншими за попередні, можливе заохочення нагородою більш високого ступеня» [5, с. 65]. При цьому слід пам'ятати, що відзначення нагородою, яка в ієрархії системи нагород є «вищою», можливе лише за умови попереднього відзначення так званою «нижчою» нагородою. Саме таке ранжування або ж ступеневість нагород і взагалі існування системи нагород сприяє стимулюванню особи до реалізації свого реального ресурсу протягом всього життя

Не менш важливою є й політична функція нагороди, яку вона виконує як атрибут держави. У цьому аспекті доречно зазначити, що саме наявність історично сформованої системи нагород як атрибуту держави й дозволяє останній відзначати заслуги осіб (колективів), які сприяють її існуванню, розвитку, підвищенню престижу та авторитету. Не випадково навіть в офіційній дефініції «державні нагороди України» чітко сформульовано, що це «вища форма відзначення за видатні заслуги держави, Вітчизни, заслуги перед Україною» (ст. 1) [8]. Концепція вдосконалення нагородної справи в Україні, схвалена Указом Президента України від 18.08.2005 № 1177/2005, фіксує, що «система державних нагород України стала важливим фактором утвердження української державності» (п. 1) [7]. Саме у цьому аспекті нагороди цілком логічно розглядати як атрибут влади, атрибут держави і саме у цьому й полягає політична її функція.

Нерідко нагорода використовується і як засіб регулювання дипломатичних відносин з акцентом на запозичення історично сформованого досвіду «обмін цінними атрибутами», «обміну цінними дарами». Як правило, йдеться про «обмін» (взаємне нагородження) лідерів держав для підтвердження важливості, значущості вже наявного результату взаємодії

носин і стимулювання до їх розвитку в майбутньому. За таких умов цілком можна вести мову про «дипломатичну» функцію нагород. Вона є своєрідною «зовнішньою» функцією, орієнтованою на іноземних осіб, які є керівниками, найвищими посадовими особами держави, міжнародної організації, їхні заслуги безпосередньо пов'язані з існуванням держави як суб'єкта міжнародних правовідносин, процедура нагородження є дещо спрощеною, із акцентом на значення для держави у світовому співтоваристві.

В аспекті розгляду нагороди як зовнішнього вияву її дипломатичної функції нагороду варто відмежовувати від цінного подарунку, який може вручатися дипломатичним службовцям, політичним діячам під час закордонних візитів та інших заходів, спрямованих на виконання відповідної функції держави. Ті матеріальні предмети, які даруються, є цінними подарунками, а не нагородою, і правила поводження із ними детально унормовані Порядком передачі подарунків, одержаних як подарунок державі, АР Крим, територіальним громадам, державним або комунальним установам чи організаціям, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 16.11.2011 № 1195. Це є власністю держави і не є реакцією на заслуги тієї особи, якій безпосередньо вручається [9, с. 21]. Це так звані «протокольні подарунки», або ж «подарунки протокольного характеру» [9, с. 21]. Виконання цієї функції нагороди певним чином пов'язане із правилами дипломатичного протоколу [5, с. 64]. Хоча ця функція нагороди й є вагомою, однак її визнати основною («домінуючою») в аспекті її унормування у національному законодавстві не можна. Саме тому цілком можна погодитися із тим, що цю функцію можна вважати додатковою [5, с. 69], «факультативною».

Аналіз тематичних джерел дозволяє виокремити ще одну «факультативну» функцію нагороди, яка безпосередньо пов'язана з історичними нагородними традиціями, згідно з якими нагорода розглядається як «обов'язковий елемент посади» [5, с. 70]. Така нагорода не пов'язана із певними заслугами перед державою, а головною умовою для її використання є зайняття певної посади. Здебільшого це голова держави, члени родини (наприклад нагоро-

дна практика Казахстану). Прикладом цілком може слугувати Швеція, система нагород та нагородження якої має давнє історичне коріння. Король є основним суб'єктом нагородження, а принци отримують орден при нагородженні [2, с. 40], що підтверджує статус нагороди як «символу влади за нагородженням», «символу влади за походженням».

Враховуючи те, що положення про виконання саме цієї функції нагороди закріплені у законодавстві не всіх держав, вважати таку нагородну практику домінуючою немає підстав, отже і функція (її можна цілком об'єктивно вважати символічною, бо нагорода в такому випадку є символом певної посади) не є основною, «базовою», а скоріше «факультативною». Це більше виняток, ніж загальновизнане правило. Всі зазначені вище функції нагород взаємопов'язані, доповнюють одна одну й у сукупності формують їх систему, зміна однієї з них впливає і на всю їх систему.

Висновки. Узагальнюючи все зазначене, слід чітко усвідомлювати, що нагорода посідає своє місце у понятійному ряду, перебуваючи в різному варіанті співвідношення із елементами цього ряду. Нагороду як «базовий» елемент нагородної справи слід розглядати в якості законодавчо визначеної особливої вищої форми заохочення з боку держави (в особі голови держави) на заслуги перед державою, суспільством, що застосовується до особи (колективу осіб) в порядку особливої деталізованої процедури за відсутності трудових (службових) відносин із суб'єктом нагородження й передбачає гарантовану державою багаторівневу соціальну престижність, моральне, матеріальне або ж змішане забезпечення.

Враховуючи сукупність її особливих ознак, варто зосереджувати увагу і на функціях нагород, які доцільно розглядати як основні напрями, вектори реалізації її призначення. Саме із акцентом на специфіку комплексного ресурсу нагороди серед її функцій можна виокремити соціальну, ідеологічну, політичну, стимулюючу, атрибутивну, дипломатичну, які умовно поділяються на основні та додаткові і які, взаємодоповнюючи одна одну, формують функціональне призначення нагороди.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гущина Н.А. Поощрение в праве: теоретико-правовое исследование : автореф. дис. к. ю. н. СПб, 2004. 38 с.
2. Коритько Д.Г. Конституційно-правові аспекти виникнення, структури, функціонування і розвитку державних нагород як державно-правового явища : дис. ... к. ю. н. 12.00.02., К., 2015. 190 с.
3. Майдебура А. Конституційно-правовий статус державних нагород в Україні : автореф. дис. к. ю. н. 12.00.02. Одеса, 2013. 21 с.
4. Пирожкова Ю.В. Теорія функцій адміністративного права : автореф. дис. ... д. ю. н. 12.00.07. Запоріжжя, 2017. 33 с.
5. Майдебура А.М. Конституційно-правовий статус державних нагород в Україні : дис. к. ю. н. 12.00.02. Одеса, 2013. 232 с.
6. Про почесні звання України : Положення, затверджене Указом Президента України від 29.06.2001 року № 476/2001.
7. Концепція вдосконалення нагородної справи в Україні : Указ Президента України від 18.08.2005 року № 1177/2005.
8. Про державні нагороди України : Закон України від 16.03.2000 року. *ВВР України*. 2000. № 21. С. 162.
9. Коломоєць Т.О. Обмеження щодо одержання подарунків особами, уповноваженими на виконання функцій держави та місцевого самоврядування, за законодавством України : наук.-практ. нарис. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 40 с.